

ΤΟ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΥΠΡΟΥ ΜΑΚΑΡΙΟΥ Γ΄

† **Ἀνδρέα Ν. Μιτσιδῆ**

Πρὶν ἑκατὸν χρόνια, τῇ 13ῃ Αὐγούστου τοῦ 1913, εἶδε τὸ πρῶτο φέγγος τοῦ ἡλίου στῆς Παναγίας Θεοτόκου τὸ ὁμώνυμο χωριὸ τῆς ἐπαρχίας Πάφου, ὡς Μιχαήλ, ὁ Θεοπρόβλητος καὶ λαοπόθητος Ἀρχιεπίσκοπος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου καὶ Ἐθνάρχης τοῦ Ἑλληνικοῦ Κυπριακοῦ λαοῦ Μακάριος ὁ Γ΄.

Ὁ Χορηγὸς τῆς ζωῆς εὐλόγησε πραγματικά τίς ἡμέρες ποὺ ἔζησε ὁ Μακάριος πάνω στὴ γῆ καὶ αὖξησηε στὸ πολλαπλάσιο τὰ καθημερινὰ του ἔργα, ποὺ ἀπέβλεπαν στὴ δόξα τῆς Ἐκκλησίας Του καὶ στὸ καλὸ τοῦ περιούσιου λαοῦ του, ποὺ παροικεῖ στὴν Κύπρο.

Ὁ Μακάριος ἀνέπτυξε ὁμολογουμένως λαμπρὴ δράση σ' ὅλους τοὺς τομεῖς τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς - στὸν ἐκκλησιαστικόν, στὸν κοινωνικόν, στὸν οἰκονομικόν, στὸν πολιτιστικόν, στὸν ἐκπαιδευτικόν, στὸν ἐθνικὸν τομέα -, ἀφοῦ χρησιμοποίησε ἀποτελεσματικά τὰ πολλὰ του χαρίσματα: τὴν εὐρεία μόρφωση, τὴν ὀξεία ἀντίληψη, τὴ μεγάλη ἐπιβολή, τὴ δημιουργικὴ φαντασία καὶ τὴ σταθερὴ ἀποφασιστικότητα.

Στὴν ὁμιλία μας αὐτὴ θὰ κάνουμε λόγο γιὰ τὸ ἐκκλησιαστικὸ καὶ κοινωνικὸ ἔργο τοῦ ἀοίδιμου Πρωθιεράρχη καὶ θὰ σκιαγραφήσουμε μόνον ἀμυδρὰ τὸ ἐθνικὸ του ἔργο.

Ὁ Μακάριος ὑπῆρξε «ἐκ κλήσεως» κληρικὸς. Ἀπὸ ζῆλο καὶ ἀγάπη πρὸς τὴν ἱερὴ διακονία κατατάγηκε πολὺ νεαρὸς στὶς τάξεις τοῦ κλήρου. Μόλις τέλειωσε τὸ δημοτικὸ σχολεῖο τῆς γενέ-

τειράς του Παναγιᾶς, πῆγε στή Μονή Κύκκου, ὅπου ἔγινε δεκτός ὡς δόκιμος. Ἀφοῦ παρακολούθησε τά ἐγκύκλια μαθήματα στήν Ἑλληνική Σχολή Κύκκου, στάληκε στό Παγκύπριο Γυμνάσιο, ἀπό τό ὁποῖο ἀποφοίτησε τό 1936. Ἀκολούθως διορίσθηκε Διευθυντής τῆς Ἑλληνικῆς Σχολῆς Κύκκου καί κατόπιν Γραμματέας τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τῆς Μονῆς. Τό 1938 χειροτονήθηκε διάκονος ἀπό τόν τότε Τοποτηρητή τοῦ Ἀρχιεπισκοπικοῦ Θρόνου Μητροπολίτη Πάφου Λεόντιο, πού τόν μετονόμασε ἀπό Μιχαήλ σέ Μακάριο. Τόν ἴδιο χρόνο ἡ Μονή Κύκκου τόν ἔστειλε στίς Ἀθῆνες γιά νά σπουδάσει Θεολογία στό Ἐθνικό Πανεπιστήμιο. Κατά τή διάρκεια τῶν σπουδῶν του στίς Ἀθῆνες ὑπηρετοῦσε ὡς διάκονος στό Ναό Ἀγ. Εἰρήνης Ἀθηνῶν. Μετά τήν ἀποφοίτησή του ἀπό τή Θεολογική Σχολή, παρακολούθησε μαθήματα στή Νομική Σχολή, μέχρι τήν ἀπελευθέρωση τῆς Ἑλλάδας ἀπό τή Γερμανική κατοχή, ὅποτε καί ἐπανῆλθε στήν Κύπρο.

Ὑστερα ἀπό σύντομο χρονικό διάστημα ἐπέστρεψε στίς Ἀθῆνες, ὅπου τό 1946 χειροτονήθηκε πρεσβύτερος καί προχειρίσθηκε σ' Ἀρχιμανδρίτη ἀπό τόν Μητροπολίτη Ἀργυροκάστρου Παντελεήμονα, καί διορίσθηκε ἀπό τήν Ἀρχιεπισκοπή Ἀθηνῶν προϊστάμενος τοῦ Ναοῦ Ἀγ. Παρασκευῆς Πειραιῶς. Πρίν τελειώσει ὁ χρόνος, πῆρε ὑποτροφία ἀπό τό Παγκόσμιο Συμβούλιο Ἐκκλησιῶν καί πῆγε στίς Ἡνωμένες Πολιτεῖς Ἀμερικῆς γιά εὐρύτερες θεολογικές σπουδές. Συγκεκριμένα παρακολούθησε γιά δύο χρόνια μαθήματα Κοινωνιολογίας τῆς Θρησκείας στό Πανεπιστήμιο τῆς Βοστώνης (Boston University).

Τό 1948 ὁ Μακάριος ἐκλέγηκε Μητροπολίτης Κιτίου ὡς Μακάριος Β'. Ἡ χειροτονία του σ' Ἐπίσκοπο ἔγινε τόν ἴδιο χρόνο ἀπό τόν Ἀρχιεπίσκοπο Κύπρου Μακάριο τό Β' καί τούς τότε Μητροπολίτες Πάφου Κλεόπα καί Κυρηνείας Κυπριανό. Ἡ δράση του ὡς Μητροπολίτη Κιτίου ἦταν καθόλα γόνιμη. Παρά τό ὀλιγόχρονο τῆς ποιμαντορίας του ἔκαμε πολλά. Ἀνακαίνισε τή Μητρόπολη στή Λάρνακα, βελτίωσε τήν οἰκονομική κατάσταση τοῦ κλήρου, ἵδρυσε Φιλόπτωχες Ἀδελφότητες, ἀναπτέρωσε τό ἠθικό

του ἔξουθενουμένου λαοῦ καί ἀναζωπύρωσε τό πατριωτικό του φρόνημα μέ τό συνεχές θρησκευτικό καί ἐθνικό του κήρυγμα. Μέ τήν ιδιότητά του δέ ὡς Πρόεδρου τοῦ Γραφείου Ἐθναρχίας ἐπitéλεσε, παράλληλα πρὸς τό θρησκευτικό, καί ἀξιόλογο ἐθνικό ἔργο. **Δυόμισυ χρόνια ἀργότερα, στίς 20 Ὀκτωβρίου τοῦ 1950, ὁ Μακάριος ἀνέβηκε πανηγυρικά στίς βαθμίδες τοῦ Θρόνου τοῦ Ἀποστόλου Βαρνάβα, ὡς Μακάριος Γ'.**

Ὁ ἀείμνηστος Ἀρχιεπίσκοπος Μακάριος ὁ Γ' πίστευε ἀνέκαθεν εἰλικρινά στήν ἱερή ἀποστολή τῆς Ἐκκλησίας καί τῶν κληρικῶν. Εἶχε ἀκέραιο ἐκκλησιαστικό φρόνημα. Ἀγαποῦσε τήν ἐκκλησιαστική εὐταξία καί ἐσέβετο τίς παραδόσεις τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας. Ἦταν καί πρέμεινε μέχρι τό τέλος τῆς ζωῆς του, **πρῶτα ἀπ' ὅλα ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου καί ὕστερα ὅ,τιδήποτε ἄλλο. Καί ὡς Ἀρχιεπίσκοπος ὁ Μακάριος ὑπῆρξε «ὁ ποιμὴν ὁ καλός», ὁ ὁποῖος «τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἔθηκεν ὑπὲρ τῶν προβάτων».**

Ὁ Μακάριος, πού ὑπηρέτησε τήν Ἐκκλησία τῆς Κύπρου ὡς Ἀρχιεπίσκοπος γιὰ 27 ὁλόκληρα χρόνια, ἦταν πάντοτε ἀφοσιωμένος στὰ ἐκκλησιαστικά του καθήκοντα. Ἐκτελοῦσε τακτικά καί χωρὶς παραλείψεις ὅλες τίς ἀρχιερατικές του ὑποχρεώσεις καί συμμετεῖχε ἐνεργά στή μυστηριακή ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας. Κατὰ τίς Κυριακές καί τίς μεγάλες γιορτές περιόδευε τίς κοινότητες καί τὰ χωριά τῆς Ἀρχιεπισκοπικῆς του περιφέρειας, ὅπου τελοῦσε τὴ θεία λειτουργία καί μιλοῦσε πρὸς τό χριστεπώνυμο πλήρωμα. Δέν ἀρνήθηκε ποτέ σέ κανένα τὴν τέλεση τῶν Μυστηρίων τοῦ Βαπτίσματος, τοῦ Χρίσματος καί τοῦ Γάμου, καθὼς καί τῶν ἀκολουθιῶν τοῦ Ἀγιασμοῦ, τοῦ Ἀρραβῶνα καί τῆς Κηδείας. Ἐκεῖνους, πού προορίζονταν νὰ γίνουν κληρικοί, τοὺς χειροτονοῦσε ὡς ἐπὶ τό πλεῖστον ὁ ἴδιος. Δυὸ φορές δέ τό χρόνο τελοῦσε στήν Ἱερὰ Ἀρχιεπισκοπή καί τό μυστήριον τοῦ Ἀγίου Εὐχελαίου.

Κατὰ τὴ μέρα τῆς ἐνθρόνισης του ὡς Ἀρχιεπισκόπου ὁ Μακάριος εἶχε ὑποσχεθεῖ, μεταξύ ἄλλων, καί τὰ ἑξῆς: **«Ἡ πνευματικὴ ἀνύψωσις καί οἰκονομικὴ βελτίωσις τοῦ κλήρου διὰ τὴν εὐδόκιμον αὐτοῦ διακονίαν ἐν τῷ πληρώματι τῆς Ἐκκλησίας θὰ εἶναι ἐκ**

τῶν σπουδαίων μελημάτων μου». Καί πραγματικά! Ἀπό τήν πρώτη στιγμή, πού ἀνῆλθε στόν Ἀρχιεπισκοπικό Θρόνο, ἔδωκε ἰδιαίτερη προσοχή στήν πνευματική καί ἠθική ἀνύψωση καί στή βελτίωση τῶν βιωτικῶν συνθηκῶν τοῦ κλήρου.

Διοργάνωνε κατά διάφορους καιρούς ἱερατικά συνέδρια, στά ὁποῖα νουθετοῦσε, καθοδηγοῦσε καί ὑπέδειχνε στούς κληρικούς του πρόθυμη πάντοτε καί ἀνελλιπή τήν ἐκτέλεση τῶν καθηκόντων τους. Ἀξέχαστες θά παραμείνουν οἱ συμβουλές του πρός τούς κληρικούς κατά τό τελευταῖο ἱερατικό συνέδριο, πού ἔγινε στίς 21 Ὀκτωβρίου τοῦ 1976 στό Ναό Ἀγ. Δημητρίου Ἀκρόπολης Λευκωσίας: «Ἀνόρθωσις ἐρειπίων, ἐπούλωσις πληγῶν, περίθαλψις πασχόντων, παρηγορία πενθούντων, ἔμπνευσις θάρρους, ἀναπτέρωσις φρονήματος, στερέωσις πίστεως, συμβολή εἰς τήν ἀντιμετώπισιν τῶν κοινωνικῶν καί ποικίλης ἄλλης φύσεως προβλημάτων ἐκ τῆς Τουρκικῆς εἰσβολῆς ἐμπίπτουν ἐντός τῶν ὑποχρεώσεων καί καθηκόντων τῆς Διοικούσης Ἐκκλησίας καί τοῦ ἱεροῦ κλήρου της... Ὁ κληρικός ἐν οὐδεμιᾷ περιπτώσει πρέπει νά ἐπιδείξῃ ὀλιγωρίαν ἔναντι τῶν ὑποχρεώσεων, τάς ὁποίας συνεπάγεται ἡ ἀποστολή του... Ὁ κληρικός, ὡς ἐφημέριος, ὡς ἐξομολόγος, ὡς πνευματικός ποιμήν, ὡς καθοδηγητής ἔχει ἔργον σπουδαιότατον νά ἐπιτελέσῃ διά τήν ἀποτροπήν ἢ θεραπείαν τοῦ κακοῦ. Λόγῳ τῆς Τουρκικῆς λαίλαπος «διεσκορπίσθησαν τά πρόβατα». Καθῆκον τοῦ καλοῦ ποιμένος εἶναι νά τρέξῃ εἰς ἀναζήτησίν των διά νά μὴν ἀπολεσθoῦν. Θά προσθέσω ἐπίσης ὅτι τήν ἐθνικὴν περιπέτειαν καί δοκιμασίαν τοῦ λαοῦ μας πιθανῶς μερικοὶ νά ἐκμεταλλευθoῦν διά νά προπαγανδίσουν αἰρετικὰς δοξασίας ἢ νά κλονίσουν τήν ὀρθόδοξον πίστιν. Ἀπαιτεῖται καί πρός τοῦτο προσοχή καί μέριμνα... Αἱ δημιουργηθεῖσαι ἐκ τῆς εἰσβολῆς συνθῆκαι προσδίδουν εἰς τόν ἀγῶνα τῆς Ἐκκλησίας καί τοῦ στρατευομένου κλήρου της νέας διαστάσεις. Εἶναι ἀγών ὑπὲρ ἱερῶν καί ὁσίων, ὑπὲρ βωμῶν καί ἐστιῶν. Εἶναι ἀγών ὑπὲρ πάντων. Γνωρίζομεν τάς δυσκολίας τοῦ ἀγῶνος καί τάς πολλὰς ἀντιξοότητας. Ἄλλ' ἅς μὴ λιποψυχήσωμεν. «Ἄνω σχῶμεν τάς καρδίας». Καί μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός».

Ὁ Μακάριος ὑποστήριξε καί ὀργάνωσε καλύτερα, προήγαγε καί ἐνίσχυσε ποικιλότροπα τήν Ἱερατική Σχολή «**Ἀπόστολος Βαρνάβας**», πού ἰδρύθηκε τό 1949, γιά νά μορφώνονται σ' αὐτήν οἱ μέλλοντες κληρικοί τῆς Κυπριακῆς Ἐκκλησίας. Σημειωτέον ὅτι σέ δική του εἰσήγηση, ὅταν ἦτο Μητροπολίτης Κιτίου, ὀφείλετο ἡ ὀνομασία, καθώς καί ἡ πρώτη μορφή τῆς Σχολῆς. Στόν πρῶτο κύκλο σπουδῶν τῆς Ἱερατικῆς Σχολῆς, πού ἦταν τριετοῦς φοίτητης, πρόσθεσε καί δεύτερο κύκλο σπουδῶν διετοῦς φοίτησης. Ἔτσι πραγματοποίησε καί τήν ὑπόσχεση, πού ἔδωκε γι' αὐτήν κατά τή μέρα τῆς ἐνθρόνισής του, ὅτι «ἡ Ἱερατική Σχολή πολλῆς θά τύχη τῆς μερίμνης του διά τήν περαιτέρω αὐτῆς προαγωγήν πρός πληρέστερον πνευματικόν καταρτισμόν τοῦ κλήρου».

Πρίν ἀπό τά τραγικά γεγονότα τοῦ 1974 ὁ Μακάριος ἤρχισε τήν ἀνοικοδόμηση, πάνω σέ οἰκόπεδο τῆς Μονῆς Κύκκου, Θεολογικῆς Σχολῆς, πού θά ἀποτελοῦσε τήν πρώτη Σχολή τοῦ ὑπό ἴδρυση Κυπριακοῦ Πανεπιστημίου. Στή Θεολογική τούτη Σχολή, πού προόριζε νά ἀναπληρώσει, κατά ἓνα τρόπο, τή Θεολογική Σχολή τῆς Χάλκης, πού ἔκλεισαν οἱ Τοῦρκοι τό 1971, θά φοιτοῦσαν κυρίως κληρικοί ἀπό τήν Κύπρο, τή Μέση Ἀνατολή καί τήν Ἀφρική.

Φρόντισε, ἐπίσης, γιά τήν πρόοδο καί προαγωγή τῆς Σχολῆς Ἐκκλησιαστικῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς, πού λειτουργοῦσε στή Λευκωσία ὡς ἰδιωτική Σχολή. Ὁ Μακάριος ἀρχικά τήν ἔθεσε κάτω ἀπό τήν προστασία του καί κατόπιν κατέβαλλε ἀπό τό ταμεῖο τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς ὅλα τά ἔξοδα λειτουργίας της, γιά νά φοιτοῦν σ' αὐτήν δωρεάν, ὅσοι θέλουν.

Γιά τήν οἰκονομική ἄνοδο τοῦ κλήρου ὁ Μακάριος ἱδρυσε τό 1963 τό «**Ταμεῖον βελτιώσεως τῆς μισθοδοσίας τοῦ κλήρου**», πού προικοδοτήθηκε ἀπό τήν Ἱερά Ἀρχιεπισκοπή καί τήν Κυβέρνηση, καί ἐξασφάλισε τό 1971 τήν ἐπιχορήγηση τῆς μισθοδοσίας τῶν κληρικῶν τῆς ὑπαίθρου ἀπό τό Κράτος, ἀφοῦ παραχώρησε σ' αὐτό τήν ἀγροτική κτημοσύνη τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς.

Παρόμοιο ἐνδιαφέρον ἔδειξε ὁ Μακάριος καί γιά τούς Θεολόγους, πολλοί ἀπό τούς ὁποίους σπούδασαν μέ τήν ἡθική ὑποστή-

ριξή του ή και την ύλική συνδρομή του. Δέκτηκε μέ εύχαρίστηση τήν ιδέα τής ίδρυσης τής «**Παγκυπρίου Ένώσεως Έλλήνων Θεολόγων**», τήν όποία καί βοήθησε μέ πολλούς τρόπους. Παραβρέθηκε καί μίλησε σέ συνέδριά της, κάλυψε τά έξοδα επίσημων ξένων της καί ενίσχυσε τίς εκδόσεις της. Πάντοτε δέ ενδιαφερόταν γιά τήν πρόοδο καί τήν προκοπή τών μελών της.

Γιά τόν συντονισμό τής έσωτερικής ιεραποστολής τής 'Ιερᾶς 'Αρχιεπισκοπής ό Μακάριος ίδρυσε τό «**Γραφείον Θρησκευτικής Διαφωτίσεως**». Τοῦτο συντόνιζε τήν κηρυγματική καί ἄλλη δράση τών ιεροκηρύκων καί τίς δραστηριότητες τών Κατηχητικῶν Σχολείων καί τών Θρησκευτικῶν Σωματείων καί Συλλόγων καί φρόντιζε γιά τίς θρησκευτικές εκπομπές από τό Ραδιόφωνο καί τήν Τηλεόραση καί γιά τήν έκδοση καί κυκλοφορία τοῦ έβδομαδιαίου φυλλαδίου «**Ρήματα Ζωῆς**», πού ἔπαυσε νά εκδίδεται μετά τά γεγονότα τοῦ 1974.

Έπίσης ό Μακάριος ἐξέδιδε, πρίν από τήν έξορία του, τήν ἐφημερίδα «**Εκκλησιαστικόν Βῆμα**» καί, μετά τήν ἐπιστροφή του από αὐτήν, τήν ἐφημερίδα «**Εκκλησιαστική Ζωή**» καί ενίσχυσε τό περιοδικό «**Απόστολος Βαρνάβας**», τό επίσημο ὄργανο τής Έκκλησίας τής Κύπρου. Στίς μέρες του καί συγκεκριμένα τό 1975 εκδόθηκε ὀγκώδης 'Αναμνηστικός Τόμος γιά τήν πεντηκονταετηρίδα τοῦ περιοδικοῦ «**Απόστολος Βαρνάβας**» (1918-1968). Τό 1976 τό περιοδικό τοῦτο βραβεύτηκε από τήν 'Ακαδημία 'Αθηνών.

Ύστερα από παράκληση τοῦ Πατριαρχείου 'Αλεξανδρείας ό Μακάριος συμμετεῖχε, τελευταία, ἐνεργά καί στό ιεραποστολικό ἔργο, πού γίνεται στήν 'Ανατολική 'Αφρική. Τό Μάρτιο τοῦ 1971 πῆγε στήν Κένυα, ὅπου βάπτισε πέντε χιλιάδες περίπου ἰθαγενεῖς καί θεμελίωσε κοντά στήν πρωτεύουσα τής χώρας, **τή Ναϊρόμπη, 'Ιερατική Σχολή**. Ἡ Σχολή τούτη, πού τέλειωσε μέ δαπάνες τής 'Ιερᾶς 'Αρχιεπισκοπής Κύπρου λίγο πρίν τό θάνατο τοῦ Μακαρίου καί ἤρχισε νά λειτουργεῖ από τό 1982, περιλαμβάνει, ἐκτός από τίς αἵθουσες διδασκαλίας καί τελετῶν, τή βιβλιοθήκη καί τά γραφεῖα τής διεύθυνσης καί τών καθηγητῶν, οἰκοτροφεῖο

για τούς ιεροσπουδαστές καί διαμερίσματα για τούς καθηγητές. Κοντά στην Ίερατική Σχολή κτίστηκαν επίσης από την Ίερά Ἀρχιεπισκοπή Κύπρου τό Μέγαρο τῆς Μητρόπολης Εἰρηνοπόλεως, ὁ Ναός τοῦ Ἀγ. Μακαρίου καί Τεχνική καί Ἑπαγγελματική Σχολή.

Μιλώντας για τίς βαπτίσεις ἰθαγενῶν τῆς Κέννας κατά τήν ἐπιστροφή του στην Κύπρο, ὁ Μακάριος εἶπε καί τά ἑξῆς: «Αἱ γενόμεναι ὁμαδικαί βαπτίσεις ἀποτελοῦν γεγονός, τό ὅποιον θά καταλάβῃ θέσιν εἰς τήν Ἐκκλησιαστικήν Ἱστορίαν μας καί ἰδιαίτερος εἰς τήν Ἱστορίαν τῆς ἐξωτερικῆς ἱεραποστολῆς τῆς Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας μας. Μία Ὁρθόδοξος Μαύρη ἐκκλησία οἰκοδομεῖται καί ἐπεκτείνεται τήν στιγμήν αὐτήν εἰς τό ἀνατολικόν τμήμα τῆς Ἀφρικανικῆς Ἠπείρου. Καί τό πλήρωμα τῆς Ἐκκλησίας αὐτῆς θά ἀπαριθμῇ μελλοντικῶς ἑκατομμύρια Ἀφρικανῶν. Χαίρω, διότι, μεταξύ τῶν ἀναδόχων τῆς Ἀφρικανικῆς αὐτῆς Ἐκκλησίας, συγκαταλέγεται καί ἡ Ἐκκλησία Κύπρου».

Καί για τήν Ίερατική Σχολή εἶπε: «Ἡ Ίερατική αὕτη σχολή θά βοηθήσῃ τούς Ἀφρικανούς ἀδελφούς μας εἰς τήν ὁδόν τοῦ Θεοῦ καί εἰς τήν ἀναζήτησιν τῆς χριστιανικῆς ἀρετῆς καί ἀγάπης. Μέ τάς εὐλογίας τοῦ Παντοδυνάμου Θεοῦ ἰδρῶμεν κέντρον, ἀπό τό ὅποιον οἱ ἱεραπόστολοι τοῦ Χριστοῦ θά διαδώσουν τόν λόγον τοῦ Κυρίου εἰς τήν περιοχὴν αὐτήν τοῦ κόσμου καί θά ἐνσταλάξουν τήν παρήγορον χαράν τοῦ Εὐαγγελίου εἰς τάς καρδίας τῶν προσφιλῶν Ἀφρικανῶν ἀδελφῶν μας. Ἀλλ' ἡ Σχολή αὕτη, πέραν τῶν θρησκευτικῶν σκοπῶν, τούς ὁποίους θά ἐξυπηρετήσῃ, θά ἀποτελῇ ἐπίσης σύμβολον καί ἔκφρασιν τῶν σταθερῶν δεσμῶν φιλίας καί συναδελφώσεως μεταξύ τοῦ λαοῦ τῆς Κέννας καί τοῦ λαοῦ τῆς Κύπρου».

Ὁ Μακάριος ἐξύψωσε τό γόητρο τῆς Κυπριακῆς Ἐκκλησίας καί τῆς καθόλου Ὁρθοδοξίας καί μέ τίς περιοδεῖες του στό ἐξωτερικό. Περιέφερε μέσα σέ τιμές τό ὀρθόδοξο ἱερατικό του ἔνδυμα καί τόν ἐπιστήθιο σταυρό του, πού εἶναι καί τό σύμβολο τοῦ Χριστιανισμοῦ, σ' ὅλο σχεδόν τόν κόσμο, πιστεύοντα καί μή πι-

στεύοντα, χριστιανικό καί μή χριστιανικό, ὀρθόδοξο καί μή ὀρθόδοξο.

Στίς μέρες τοῦ Μακαρίου, ὅπως καί σήμερα, ἡ Ἐκκλησία τῆς Κύπρου διατηροῦσε ἀγαθές σχέσεις μέ ὅλες τίς ἀδελφές Ὀρθόδοξες Ἐκκλησίες καί συνέβαλλε κατά δύναμη στήν προσπάθεια, πού καταβάλλετο καί καταβάλλεται κάτω ἀπό τήν ἡγεσία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου γιά προσέγγιση τῶν Χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν καί ἄρση τῶν διαφορῶν, πού ὑπάρχουν ἀκόμη μεταξύ τους. Ἐπίσης ἡ Κυπριακή Ἐκκλησία λάμβανε ἐνεργό μέρος στήν Οἰκουμενική Κίνηση καί ἀντιπροσωπεύετο μέ δικούς της ἐκπροσώπους σ' ὅλα σχεδόν τά συνέδρια τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου Ἐκκλησιῶν.

Ὁ Μακάριος ἔφερε τό 1967 στή Λευκωσία τά ἱερά λείψανα τοῦ Κυπρίου Ἀγίου Γεωργίου τοῦ Νεομάρτυρα, πού μαρτύρησε τό 1752 στήν Ἀκκρα, ἀρχαία Πτολεμαΐδα, τῆς Παλαιστίνης, καί ἐνδιαφέρθηκε γιά τή συγγραφή καί ἔκδοση τῆς Ἀσματικῆς του Ἀκολουθίας. Δέν μπόρεσε, ὅμως, νά κτίσει στή Λευκωσία Ναό στό ὄνομα τοῦ Κυπρίου τούτου Ἀγίου, ὅπως δέν μπόρεσε νά πραγματοποιήσει καί τήν ἐπιθυμία του νά κτίσει νέο μεγάλο καθεδρικό Ναό.

Ὁ Μακάριος μετέφερε στή Λευκωσία τό 1962 ἀπό τά Ἱεροσόλυμα τά λείψανα τοῦ ἀείμνηστου Μητροπολίτη Κιτίου Νικοδήμου (Μυλωνᾶ), πού ἐξορίστηκε ἀπό τούς ῥαγγλους τό 1931, καί τό 1967 ἀπό τήν Ἀλεξάνδρεια τά λείψανα τοῦ ἀοίδιμου Ἐπισκόπου Μαρεώτιδος Διονυσίου (Κυκκῶτη), πού ὑπηρέτησε ὡς προϊστάμενος τοῦ Ναοῦ Φανερωμένης Λευκωσίας καί ἐξορίστηκε κι αὐτός ἀπό τούς ῥαγγλους τό 1931.

Ἐπίσης ὁ Μακάριος ἐξωράϊσε τούς τάφους τῶν προκατόχων του Ἀρχιεπισκόπων Σωφρονίου Γ', Κυρίλλου Β', Κυρίλλου Γ', Λεοντίου καί Μακαρίου Β', πού βρίσκονται στό παλαιό κοιμητήριό Λευκωσίας.

Ἀλλ' ἡ ἐκκλησιαστική δράση τοῦ Μακαρίου ἐπεκτάθηκε καί ἄλλοῦ. Ἀνακαίνισε πάρα πολλές Μονές, πού εἶχαν ἐρημωθεῖ ἢ

παλαιωθεῖ, ὅπως εἶναι οἱ Μονές τοῦ Ἁγ. Ἡρακλειδίου στό Πολιτικό, τοῦ Ἁγ. Σπυρίδωνος στήν Τρεμετουσιά, τῆς Παναγίας Τοχνίου, τοῦ Ἁγ. Παντελεήμονος Ἀχερά, τοῦ Ἁγ. Κενδέου στό Αὐγόρου, τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ Ἀναλύνοντα, ἀνοικοδόμησε ἢ ἐπιδιόρθωσε ἀρκετούς Ναούς καί φρόνισε γιά τήν κατασκευή εἰκόνων βυζαντινῶν καί εἰκονοστασίων παραδοσιακῶν.

Σέ δική του ἐπιμονή, ὅταν ἦτο ἀκόμη Μητροπολίτης Κιτίου, ὀφείλετο καί ἡ πῆξη Γυναικείων Μονῶν στήν Κύπρο, δεδομένου ὅτι μέχρι τή 18η Μαρτίου τοῦ 1949 ἡ Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου δέν ἐδέχετο **«τὴν ἵδρυσιν Γυναικείων Μονῶν ἐν Κύπρῳ»**.

Τό 1972 ἵδρυσε στή Μονή Ἁγ. Σπυρίδωνος στήν Τρεμετουσιά Εἰδικό **Κέντρο Συντήρησης Χειρογράφων καί Εἰκόνων**, πού εἶχε σκοπό τή συντήρηση καί διαφύλαξη τῶν ἀρχαιολογικῶν καί καλλιτεχνικῶν θησαυρῶν τῆς Ἐκκλησίας μας καί τήν προβολή τους στό παγκύπριο καί παγκόσμιο πεδίο.

Πρὶν ἀπό τό παραξικόπημα ἤρχισε νά ἀνοικοδομεῖ μέσα στόν περίβολο τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Πινακοθήκη, στήν ὁποία εἶχε κατά νοῦν νά συγκεντρώσει τίς βυζαντινές εἰκόνες τῆς Κύπρου, ἀφοῦ θά τοποθετοῦσε στή θέση τους πιστά τους ἀντίγραφα, πού θά κατασκευάζονταν ἀπό ἱκανούς καί δόκιμους ἀγιογράφους, καί νά ἐκθέσει τούς πίνακες, παλαιούς καί νέους, πού κατά καιρούς ἀγόρασε. Ἡ Πινακοθήκη, ὅπως εἶναι γνωστό, τέλειωσε καί ὑπάγεται στό Πολιτιστικό Κέντρο τοῦ Ἰδρύματος Ἀρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ'.

Τό 1968 ὁ Μακάριος ἐξέδωσε τό βιβλίο του **«Κύπρος ἡ ἁγία νῆσος»**, μέ τό ὁποῖο προβάλλονταν ὅλοι οἱ γνωστοί Κύπριοι Ἀγιοι. Πρόθεσή του δέ, ἦταν νά ἐκδώσει καί τίς **Ἀκολουθίες τῶν Κυπρίων Ἀγίων**. Ἄν κατόρθωνε νά πραγματοποιήσῃ τήν ἐπιθυμία του τούτη πρὶν ἀπό τήν Τουρκική εἰσβολή, θά μᾶς διέσωζε ἀσφαλῶς καί τίς Ἀκολουθίες, πού παρέμειναν στό τουρκοκρατούμενο μέρος τῆς Κύπρου καί πού πολύ πιθανό νά καταστράφηκαν.

Ἐδῶ πρέπει νά ἀναφέρουμε καί τίς προσπάθειές του νά συλλέξει διάφορες παλαιές ἐκδόσεις καί ὅλα τά βιβλία, πού ἀναφέρονται στήν Κύπρο, καθώς καί τήν ἀπόφασή του νά κτίσει κοντά στό Μέγαρο τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς μεγάλη Βιβλιοθήκη, στήν ὁποία θά συγκεντρώνονταν ὅλα τά ἔντυπα τῶν Βιβλιοθηκῶν τοῦ Ναοῦ Φανερωμένης καί τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς. Ἡ Βιβλιοθήκη ἔχει ἤδη κτιστεῖ μέσα στόν περίβολο τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς ἀπό τό Ἰδρυμα Ἀρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ', στό ὁποῖο καί ὑπάγεται.

Ὁ Μακάριος ἀνοικοδόμησε, ἐπίσης, τό περίλαμπρο νέο Ἀρχιεπισκοπικό Μέγαρο, ἀφοῦ παραχώρησε τό παλαιό γιά νά στεγαστοῦν σ' αὐτό ἡ Ἑταιρεία Κυπριακῶν Σπουδῶν καί τό Μουσεῖο Λαϊκῆς Τέχνης. Στή συνέχεια συστηματοποίησε τήν ἐσωτερική λειτουργία τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς καί ἐξύψωσε πνευματικά καί μισθολογικά ἐκείνους, πού ὑπηρετοῦσαν σ' αὐτήν.

Γιά νά ἀνταποκρίνεται ἡ Ἱερά Ἀρχιεπισκοπή κατά τρόπο ἐπαρκή καί στίς ὑλικές της ὑποχρεώσεις, προσπάθησε νά αὐξήσει τά εἰσοδήματά της. Ἀφοῦ ἀξιοποίησε τήν κτηματική της περιουσία, ἔκτισε ἡ καί ἀγόρασε ξενοδοχεῖα, διαμερίσματα καί καταστήματα καί ἀγόρασε μετοχές σέ διάφορες Ἑταιρεῖες. Ἄν δέν χανόταν τό μεγαλύτερο μέρος τῶν κτηρίων αὐτῶν, λόγω τῆς Τουρκικῆς εἰσβολῆς καί κατοχῆς, ὁ Μακάριος θά βελτίωνε ἀσφαλῶς ἀκόμη περισσότερο τίς συνθηκες διαβίωσης τοῦ κλήρου, τόν ὁποῖο ἤθελε ἀξιοπρεπῆ καί δραστήριο στό πνευματικό πεδίο, καί θά δημιουργοῦσε διάφορα φιλανθρωπικά ἰδρύματα γιά τό καλό ὅλου τοῦ ποιμνίου του.

Ἀποβλέποντας στήν ἀναδιοργάνωση καί στόν ἐκσυγχρονισμό ὅλης τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου, αὔξησε τίς Μητροπολιτικές περιφέρειες σέ πέντε ἀπό τρεῖς, πού εἶχαν καθορισθεῖ στά χρόνια τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Νικηφόρου (1641-1674).

Ἀκόμη εἰσηγήθηκε στήν Ἱερά Σύνοδο τή σύνταξη νέου Καταστατικοῦ Χάρτη σ' ἀντικατάσταση ἐκείνου, πού συντάκτηκε στίς μέρες τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Κυρίλλου Β' (1914). Οἱ ἐλλείψεις καί οἱ

ἀτέλειες τοῦ Καταστατικοῦ τούτου εἶχαν ἐπισημανθεῖ καί ἀπό τό Καταστατικό, πού ἐγκρίθηκε στίς μέρες τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Κυρίλλου Γ' (1929) καί γιά πολιτικούς κυρίως λόγους, δέν τέθηκε σ' ἐφαρμογή. Ἡ προσπάθεια τούτη ὁλοκληρώθηκε ἀπό τό διάδοχό του Ἀρχιεπίσκοπο Χρυσόστομο, τό 1979.

Παράλληλα μέ τήν ἐκκλησιαστική αὐτή δραστηριότητα ὁ Μακάριος ἐπίτελεσε καί πλούσιο κοινωνικό ἔργο. Ὑπῆρξε μεγάλη φροντίδα καί ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον γιά ὅλα τά Φιλανθρωπικά Ἰδρύματα τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς. **Ἡ Κοινωνική Πρόνοια, οἱ Φιλόπτωχοι Ἀδελφότητες, τό Μέλαθρο Εὐγηρίας, τό Ὀρφανοτροφεῖο, οἱ Στέγες Ἐφήβων καί Νεανίδων, τά Μαθητικά Συστήματα, οἱ Παιδοκομικοὶ Σταθμοὶ καί τά ἄλλα εὐαγῇ καταστάματα** εἵλκυσαν τήν πατρική του μέριμνα καί προστασία.

Τελοῦσε προσωπικά τά ἐγκαίνια τῶν Φιλανθρωπικῶν Ἀγορῶν καί ἀγόραζε πάντοτε μεγάλο μέρος ἀπό τά ἐκθέματα αὐτῶν, τά ὅποια καί διαμοίραζε στούς παρειαρισκομένους, ἀφ' ἑνός μὲν γιά νά ἐνισχύει οἰκονομικά τά Ἰδρύματα, πού ὀργάνωναν τίς Ἀγορές, ἀφ' ἑτέρου δέ γιά νά δίνει τό πρῶτο καλό παράδειγμα στόν τομέα τῆς ἔμπρακτης ἐφαρμογῆς τῆς χριστιανικῆς ἐντολῆς τῆς ἀγάπης.

Ἦδρυνε Ταμεῖο μέ τήν ἐπωνυμία **«Κοινωνική Πρόνοια Ἀρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ'»**, στό ὁποῖο κατατίθετο καί ὁ μισθός, πού λάμβανε ὡς Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας. Ἀπό τό Ταμεῖο αὐτό ἔπαιρνε καί ἔκαμνε εἰσφορές γιά τά προαναφερθέντα Φιλανθρωπικά Ἰδρύματα καί τά παρομοίας φύσεως καταστήματα, πού λειτουργοῦσαν στίς διάφορες περιοχές τῆς Νήσου, γι' ἄλλους πολλούς καί διάφορους ἀγαθοεργούς σκοπούς καί γιά ἐνίσχυση πτωχῶν οἰκογενειῶν μέ τήν παροχή σ' αὐτές τακτικῶν καί ἔκτακτων βοθημάτων.

Ἐξ ἄλλου ἡ ἀγάπη του καί τό ἐνδιαφέρον του γιά τοὺς ἀσθενεῖς καί πάσχοντες, τοὺς πτωχοὺς καί δυσπραγοῦντες φαίνεται καί ἀπό τό γεγονός, ὅτι τίς μεγάλες γιορτές τῆς Χριστιανοσύνης τίς περνοῦσε μεταξύ τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν, πρὸς τοὺς ὁποίους ἀπηύθυνε λόγους παραμυθίας καί εὐχές καί διαμοίραζε διάφορα

δώρα καί βοηθήματα.

Τελευταία ὁ Μακάριος κατέστρωνε σχέδια γιά τήν ἀνοικοδόμηση μεγάλου Νοσηλευτικοῦ Ἰδρύματος, πού θά περιλάμβανε τέσσερα τμήματα: **Γυναικολογικό, Μαιευτικό, Παιδιατρικό καί Ἀντιαναιμικό**. Γιά τό σκοπό τοῦτο θά διέθετε μέρος τῶν χρημάτων, πού θά λάμβανε σάν «δικαιώματα» ἀπό τήν κοπή χρυσῶν μεταλλίων. Μετά τό θάνατο του, ὅπως εἶναι γνωστό, ἡ Κυβέρνηση ἔκοψε γιά λογαριασμό τοῦ Ἰδρύματος Ἀρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ' χρυσᾶ νομίσματα. Μέρος τῶν εἰσπράξεων ἀπό τήν πώληση τῶν χρυσῶν αὐτῶν νομισμάτων διατέθηκε ἤδη ἀπό τό Ἰδρυμα, γιά τήν ἀνέγερση τῶν προαναφερθέντων τεσσάρων τμημάτων, πού ἀποτελοῦν σήμερα τό Νοσηλευτικό Κέντρο τοῦ Ἰδρύματος.

Ἐπίσης ὁ Μακάριος κατέβαλλε τά δίδακτρα ἀρκετῶν ἀπόρων μαθητῶν ἀπό ὅλη τήν Κύπρο καί ἔδινε ὑποτροφίες γιά Πανεπιστημιακές σπουδές σέ φιλομαθεῖς καί ἄπορους νέους. Ἀπό τόν Μακάριο συστάθηκε καί τό Ταμεῖο ὑποτροφιῶν γιά τέτοιες σπουδές στή μνήμη τοῦ Κύπριου στήν καταγωγή Ὑφυπουργοῦ Παιδείας καί Ὁρησκευμάτων τῆς Ἑλλάδας **Λουκῆ Ἀκρίτα**, καθώς καί τό «**Ἰδρυμα Ὑποτροφιμῶν Κωνσταντίνου Σπυριδάκι**».

Ἀκόμη πρέπει νά ὑπενθυμίσουμε καί τίς εἰσφορές τόσο τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς ὅσο καί τίς προσωπικές του γιά τήν ἀνέγερση Σχολείων, τόν ἐξοπλισμό τους καί τόν ἐμπλουτισμό τῶν βιβλιοθηκῶν καί τῶν ἐργαστηρίων τους, καθώς καί γιά τήν ἔκδοση διαφόρων ἐπιστημονικῶν μελετῶν γιά τήν Κύπρο καί τήν οἰκονομική ἐνίσχυση πολλῶν Πνευματικῶν Ἰδρυμάτων, ὅπως εἶναι ἡ **Ἑταιρεία Κυπριακῶν Σπουδῶν**, ὁ **Ἑλληνικός Πνευματικός Ὁμιλος Κύπρου**, ὁ **Σύλλογος Ἑλλήνων Φιλολόγων «Στασῖνος»** καί ἄλλα.

Θά ἦταν, μεγάλη παράλειψη, ἂν δέν ἀναφέρουμε ἐδῶ καί τήν πρόθεσή του νά δημιουργήσει τό «**Πνευματικόν καί Πολιτιστικόν Ἰδρυμα Ἀρχιεπισκόπου Μακαρίου τοῦ Γ'**», τοῦ ὁποῦ ἡ δραστηριότητα δέν θά περιορίζετο μόνο στόν καθαρά πνευματικό καί

πολιτιστικό τομέα, αλλά θά ἐπεκτείνεται καί στόν εὐρύτερο κοινωνικό τομέα. Τούς σκοπούς τοῦ Ἰδρύματος τούτου προορίζεται νά ἐκπληρώσει, **τό Πολιτιστικό Κέντρο τοῦ Ἰδρύματος Ἀρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ'**, πού δημιουργήθηκε ἀπό τήν Ἐκκλησία καί τήν Πολιτεία, μετά τόν θάνατο τοῦ Μακαρίου καί πού συντηρεῖται κυρίως ἀπό τά «**κέρδη**» πού προέκυψαν ἀπό τήν πώληση τῶν χρυσῶν νομισμάτων τοῦ Μακαρίου καί ἀπό δωρεές τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς καί ἄλλων ὀργανισμῶν.

“Ὅσον ἀφορᾷ δέ στό ἐθνικό ἔργο τοῦ ἀείμνηστου Ἀρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ' θά ἀναφέρουμε τά ἐξῆς ἀξιοπρόσεκτα, σάν συμπλήρωση στά ἤδη λεχθέντα:

Τοῦ Μακαρίου ἰδέα ἦταν ἡ ἴδρυση, εὐθύς μετά τήν ἐκλογή του ὡς Ἀρχιεπισκόπου, τῆς «**Παγκυπρίου Ἐθνικῆς Ὁργανώσεως Νεολαίας**», τήν ὁποία θά καλοῦσε ἀργότερα σέ πολυχρόνιους ἀγῶνες γιά ἀποτίναξη τῶν δεσμῶν τῆς δουλείας, πού ἐπέβαλαν στόν Κυπριακό λαό τά ἄνομα συμφέροντα τῆς Μεγάλης Βρεταννίας. Δική του εἰσήγηση ἦτο ἡ ἔκδοση τοῦ περιοδικοῦ «**Ἑλληνική Κύπρος**» (1949-1956) πρὸς προβολή τοῦ ἐθνικοῦ θέματος καί διαφώτιση τοῦ λαοῦ καί τῆς διεθνοῦς κοινῆς γνώμης γιά τίς ἐπ' αὐτοῦ ἀπόψεις τοῦ Γραφείου Ἐθναρχίας. **Δική του εἰσήγηση ἦτο καί ἡ διενέργεια τοῦ Ἐνωτικοῦ Δημοψηφίσματος τῆς 15ης Ἰανουαρίου 1950.**

Μετά δέ τή δήλωση τοῦ Ὑπουργοῦ Ἀποικιῶν Henry Hopkinson, στίς 28 Ἰουλίου 1954, στή Βουλὴ τῶν Κοινοτήτων, ὅτι ἡ Κύπρος εἶναι στρατηγική περιοχή, ζωτικῆς σημασίας γιά τά βρεταννικά συμφέροντα καί ὡς τοιαύτη εἶναι ἀπό τίς περιοχές ἐκεῖνες, στίς ὁποῖες «**οὐδέποτε**» (never) θά ἠδύνατο νά ἐφαρμοσθεῖ ἡ ἀρχή τῆς αὐτοδιαθέσεως, καί μετά τή διαπίστωση ὅτι «**δέν ὑπῆρχε γιά τή Μεγάλῃ Βρεταννίᾳ θέμα τερματισμοῦ τοῦ ἀποικιακοῦ καθεστώτος τῆς ἐπὶ τῆς Κύπρου**», ὁ Μακάριος ἀποφάσισε τήν ἀντικατάσταση τῶν ἐκκλήσεων, τῶν ψηφισμάτων καί τῶν

διαμαρτυριών προς τή Βρεταννική Κυβέρνηση, πού δέν εὔρισκαν καμμιά ἀνταπόκριση, μέ τή διεξαγωγή ενός δυναμικότερου ἀγώνα. Προχώρησε στή σύμπληξη τῆς ἐπικῆς «**Ἐθνικῆς Ὁργανώσεως Κυπρίων Ἀγωνιστῶν**» (ΕΟΚΑ) καί ἔδωσε τή συγκατάθεση του νά ἔλθει μυστικά στήν Κύπρο, μέσω Ρόδου στίς 10 Νοεμβρίου 1954, ὁ τότε Ἀντισυνταγματάρχης Γεώργιος Γρίβας καί νά ἀναλάβει μέ τό ψευδώνυμο τοῦ «**Διγενῆ**» «**τὴν ὁργάνωση τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ ἀγώνα**»¹, ὁ ὁποῖος, καθολικός καί συνάμα ἡρωϊκός καθ' ὅλα, δέν «**ἀπέβη σέ βάρος τῆς Κύπρου**», ὅπως ἦταν ἡ ἄποψη τοῦ τότε Ἀγγλοῦ Πρεσβευτῆ στίς Ἀθῆνες, καί οὔτε εἶχε «**ὀλέθριες συνέπειες**» γιά τόν τόπο, ὅπως ἔγραψαν πρόσφατα κάποι-οι ἄσχετοι μ' αὐτόν.

Μετά τή δήλωση - ἀπειλή τοῦ Ὑπουργοῦ Ἀποικιῶν Lennox Boyd, στίς 19 Δεκεμβρίου 1956, στή Βουλή τῶν Κοινοτήτων, ὅτι σέ περίπτωση, κατά τήν ὁποία θά ἐδίδετο τό δικαίωμα αὐτοδιαθέσεως στούς Ἑλληνας τῆς Κύπρου, θά ἔπρεπε νά δοθεῖ τοῦτο χωριστά καί στούς Τούρκους τῆς Κύπρου, πρᾶγμα τό ὁποῖο θά ὀδηγοῦσε στή διχοτόμηση τῆς νήσου· τήν ἴδια δήλωση τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Καντουαρίας Geoffrey Fisher, στίς 11 Ἀπριλίου 1957, στή Βουλή τῶν Λόρδων, τοῦ Ὑπουργοῦ Ἀμυνας Duncan Sandys, στίς 25 Ἀπριλίου 1957, στή Βουλή τῶν Κοινοτήτων, καί τοῦ Ὑφυπουργοῦ Ἀποικιῶν John Profumo², στίς 15 Ἰουλίου 1957 (μετά τήν ἐπίσκεψή του στήν Κύπρο), ἐπίσης στή Βουλή τῶν Κοινοτήτων· καί τό ἀναγγεληθέν στίς 19 Ἰουλίου 1958 στήν ἴδια Βουλή τῶν Κοινοτήτων ἀπό τόν Βρεταννό Πρωθυπουργό Harold Macmillan «**Σχέδιο γιά συνεταιρισμό στήν Κύπρο**», πού ἦταν ἓνα καθαρά διχοτομικό σχέδιο λύσης τοῦ Κυπριακοῦ ζητήματος, ὁ Μακάριος πῆρε τήν πρωτοβουλία, ὕστερα ἀπό πολλή καί βασα-

1. Ὁ Μακάριος πίστευε, πώς μέ τόν τρόπο αὐτόν θά προβάλλετο διεθνῶς τό Κυπριακό ζήτημα καί θά ἐξαναγκάζετο ἡ Βρεταννική Κυβέρνηση νά προχωρήσει σέ λύση του, πρὶν οἱ ἐπιχειρήσεις τῆς Ὁργάνωσης φθάσουν στό στάδιο τῆς αἵματοχυσίας.

2. Ὁ John Profumo ὑπῆρξε Ὑφυπουργός Ἀποικιῶν (1957-'58), Ὑπουργός Ἀποικιῶν (1958-'59) καί Ὑπουργός Ἐξωτερικῶν (1959-'60).

νιστική σκέψη, νά παραμερίσει προσωρινά τό αίτημα τῆς αὐτοδιαθέσεως καί νά τό ἀντικαταστήσει μέ ἐκεῖνο τῆς ἀνεξαρτησίας.

Γιά τήν ὑπογραφή τῆς Συμφωνίας τῆς Ζυρίχης, τό Φεβρουάριο τοῦ 1959, ὁ ἴδιος (ὁ Μακάριος) ἔγραψε: «Δέν ἤμπορῶ νά πῶ ὅτι ἡ συμφωνία ἦτο ἱκανοποιητική γιά τούς Ἑλληνες Κυπρίους. Εἶχα πολλούς δισταγμούς νά τήν δεχθῶ. Εἶχα, ὅμως, καί τό φόβο, ὅτι, ἂν δέν τήν ὑπέγραφα, οἱ Ἀγγλοι θά διχοτομοῦσαν τήν Κύπρο καί αὐτό θά ἦτο ἀνεπανόρθωτο κακό. Δέν ἦτο εὐκόλη ὑπόθεση ἡ ὑπογραφή, ἰδιαίτερα ὅταν ἀπ' αὐτήν ἐξαρτᾶτο τό μέλλον ἑνός λαοῦ. Οὐδέποτε στή ζωή μου βρέθηκα μπροστά σέ τέτοιο τρομερό δίλημμα. Τελικά ἡ πλάστιγγα ἔκλινε πρὸς τήν ἀπόφαση γιά ὑπογραφή». Τήν ἀπό μέρους τοῦ Μακαρίου ὑπογραφή τῶν Συμφωνιῶν Ζυρίχης - Λονδίνου ἀποδέχθηκαν ὅλοι σχεδόν οἱ Ἑλληνες Κύπριοι, ἐκτός ἀπό ὀλίγους, ἀπό τούς ὁποίους μάλιστα μερικοί, ἐνῶ στήν ἀρχή συμφωνοῦσαν μ' αὐτές καί ἀνεβοκατέβαιναν ἡμέραν παρ' ἡμέραν τήν κλίμακα τοῦ παλαιοῦ κτηρίου τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς, κομίζοντες καί ἀνθοδέσμες στόν Μακάριο, μετὰ τήν ἐξαγγελία τῆς σύνθεσης τοῦ πρώτου Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου καί τήν ἐκλογή ἧς τόν διορισμό τῶν Μελῶν τῶν διάφορων κρατικῶν ὀργάνων, ἠγῆθησαν κινήσεως ἐναντίον τῶν Συμφωνιῶν.

Γιά τούς κατηγοροῦς του ὅτι ἀπεμπόλησε τήν «Ἑνωση» εἶπε στή συνεδρία τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς 30ῆς Μαρτίου 1971: «Οἱ προσανατολισμοί ἦσαν καί εἶναι πάντοτε σταθεροί. Οὐδέποτε δ' ἐδόθη οἰαδήποτε εὐκαιρία λύσεως τοῦ Κυπριακοῦ ζητήματος διά τῆς Ἑνώσεως τῆς Κύπρου μετὰ τῆς Ἑλλάδος καί δέν ἐστέρξαμεν τήν λύσιν ταύτην. Ἡ μόνη περίπτωσις, καθ' ἣν ἐγένετο λόγος περί Ἑνώσεως, ἦτο τό περίφημον Σχέδιον Ἀτσεσον (Dean Acheson). Ἀλλά καί εἰς τήν περίπτωσιν ταύτην δέν ἐπρόκειτο περί γνησίας Ἑνώσεως. Ἐπρόκειτο κατ' οὐσίαν περί διχοτομήσεως». Ἐπίσης ἔγραψε σχετικά καί τά ἑξῆς: «Μερικοί ἀντιτάσσονταν στή συνέχιση τῆς προεδρίας μου, γιατί, ὅπως ἔλεγαν, δέν προωθοῦσα τήν πραγματοποίησιν τῆς Ἑνώσεως τῆς Κύπρου μέ τήν Ἑλλάδα. Ἡ ἀλήθεια εἶναι, ὅτι πάντοτε ἤμουν ὑπέρ τῆς Ἑνώ-

σεως, αλλά θεωρούσα σχεδόν αδύνατη τήν πραγματοποίησή της, ένεκα τής αντιθέσεως τής Τουρκίας. Ή κατηγορία ότι ήμουν εμπόδιο στό δρόμο πρός τήν Ένωσιν μου δημιουργούσε σοβαρά προβλήματα καί πολύ μέ λυπούσε. Δέν μπορούσα, όμως, νά ακολουθήσω τήν πολιτική τής λεγόμενης ένωτικῆς παρατάξεως, πού θά είχε σάν αποτέλεσμα - όπως πίστευα - όχι τήν Ένωση, αλλά τή διχοτόμηση τής Κύπρου... Δύναμαι τώρα νά αποκαλύψω, ότι έδήλωσα σαφώς καί επανειλημμένως σέ κατά καιρούς Έλληνικές Κυβερνήσεις, ότι αδίστακτα θά εκήρυττα τήν Ένωσιν, εάν είχα τήν πρός τούτο συγκατάθεση, εάν δηλαδή ή Ελλάδα ήτο έτοιμη νά αποδεχθεί τίς ευθύνες τών επιπτώσεων από τό τοιοῦτο έγχειρημα... Ούτε εγώ, ούτε οίσοδήποτε άλλος είχαν τό δικαίωμα νά εμπλέξουν τήν Ελλάδα σέ πολεμική περιπέτεια».

Άλλά καί ή ίδρυθεῖσα τό 1960 νέα Πολιτεία, ή Δημοκρατία τής Κύπρου, βρήκε στό πρόσωπο τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ' τόν κατάλληλο Ἡγέτη, πού θά τήν κατηύθυνε στά πρώτα χρόνια τής ζωῆς της. Ἀπό τήν ύπογραφή τών ιδρυτικῶν συμφωνιῶν ὀργάνωνε καθημερινά τόν νέο ἐλεύθερο πολιτικό, οἰκονομικό, κοινωνικό καί πολιτιστικό βίο τής νήσου, σέ ἀλλεπάλληλες συσκέψεις μέ τούς πάσης ηλικίας καί ειδικότητας στενοῦς του συνεργάτες, τούς ὁποίους γνώριζε νά ἐμπνέει καί νά ἐνθουσιάζει γιά νά προσφέρουν ὅλες τους τίς δυνάμεις στήν ὀργάνωση καί διοίκηση τοῦ νέου κράτους, καί μεταξύ τών ὁποίων συγκαταλέγονταν καί πρόσωπα, στά ὁποῖα ὁ Ἑλληνικός Κυπριακός λαός ἐμπιστεύθηκε ἀργότερα ἀνώτερα πολιτικά ἀξιώματα καί αὐτήν ἀκόμη τήν προεδρία τής Κυπριακῆς Δημοκρατίας. Ἔτσι, λοιπόν, κατόρθωσε νά ὀργανώσει ἀπό τή βάση μιᾶ νέα δημοκρατική πολιτεία, τήν ὁποία καί ἐπέβαλε μέσα σέ λίγο χρόνο στή διεθνή κοινωνία.

Ἡ παραμονή τοῦ Μακαρίου στό πηδάλιο τής Ἐκκλησίας καί τής Πατρίδας ἦταν γόνιμη καί κατάμεστη ἀπό ἔργα καί ἐπιτεύγματα, όχι μόνον πολλά, ἀλλά καί καλά, ὑπέροχα καί αξιοθαύμαστα. Ἐποίμανε μέ ἔκτακτη φιλοπονία καί ἀκαταπόνητη φιλο-

στοργία, ἐποίμανε **«μετ' ἐπιστήμης»** κατὰ τό Γραφικό³. Γι' αὐτό καί εἶχε τά γνωστά λαμπρά ἀποτελέσματα.

Ἀναμφίβολα τά ἔργα τοῦ Μακαρίου θά ἦταν πολύ περισσότερα καί πολύ καλλίτερα, ἐάν ζοῦσε σ' ἄλλους καιρούς καί ὄχι κάτω ἀπό τίς γνωστές συνθῆκες (τῶν ἀνταρσιῶν, τῶν ἀνωμαλιῶν, τῶν τεχνητῶν κρίσεων, τῶν σκευωριῶν τῆς στρατιωτικῆς δικτατορίας στήν Ἑλλάδα, τῶν παράνομων δραστηριοτήτων τῆς ΕΟΚΑ Β', τῶν δολοφονικῶν ἀποπειρῶν, τῶν πραξικοπημάτων καί τῶν τουρκικῶν εἰσβολῶν), οἱ ὁποῖες τόν ἠνάγκασαν νά δαπανήσει τίς δυνάμεις του σέ συνεχεῖς ἀγῶνες, τοὺς ὁποίους τά συμφέροντα τῶν μεγάλων, καθῶς καί ἡ κακία ἥ, ἴσως, καί ἡ ἄγνοια μερικῶν, κατέστησαν σκληροῦς καί ὀδυνηροῦς γι' αὐτόν. Θά μπορούσε νά χρησιμοποιήσει τίς πολλές του ἱκανότητες σέ δραστηριότητες περισσότερο ἐπωφελεῖς ἐκκλησιαστικά, ἐθνικά καί κοινωνικά.

Γιά τά ἔργα του ὁ Μακάριος οὐδέποτε μίλησε καί οὐδέποτε καυχήθηκε. Καί ὅταν ἀκόμη κατηγορήθηκε ἀπό τοὺς **«ἐν Χριστῷ»** ἀδελφούς του, ὅτι παραμελοῦσε τήν ἐκτέλεση τῶν θρησκευτικῶν καί ἐκκλησιαστικῶν του καθηκόντων, ἀπέφυγε νά ἐκθέσει τό ἐκκλησιαστικό καί κοινωνικό του ἔργο καί περιορίσθηκε νά πεῖ: **«Οὐδενός ὑμῶν ὑστέρησα εἰς προσφορὰν ὑπηρεσίας πρὸς τήν Ἐκκλησίαν, δουλεύων καί ἀφιερῶν αὐτῇ οὐχί ὀλιγώτερον ἢ ὑμεῖς χρόνον. Διὰ τήν ἐπαρκῆ ἀνταπόκρισιν εἰς τά διπλᾶ καθήκοντά μου, ἐργάζομαι συστηματικῶς καί ἐντατικῶς, μὴ ἐπιτρέπων εἰς ἐμαυτὸν ὥρας ἀναπαύσεως καί ἀναψυχῆς»**. Καί κατ' αὐτές ἀκόμη τίς ἐλάχιστες ὥρες τῆς φανομενικῆς ἀνάπαυσης καί ἀναψυχῆς ὁ Μακάριος ἐσκέπτετο καί ἐπροβληματίζετο. Γι' αὐτό καί πρόωρα κατέβηκε στὸν τάφο. Ἔτσι πραγματοποιήθηκε καί σ' αὐτόν ἐκεῖνο, πού εἶχε πεῖ στὸν ἐνθρονιστήριό του λόγο: **«Γνωρίζω καλῶς, ὅτι ὁ Θρόνος οὗτος, ὁ δι' ἐμέ σήμερον ὑψούμενος ὡς τό Θαβώρ τῆς δόξης, εἰς Γολγοθᾶν τοῦ μαρτυρίου αὔριον**

3. Ἱερομ. 3, 15.

γενήσεται. Μόχθοι πανημέριοι καὶ παννύχιοι ἀγρυπνίαι, ἀγῶνες καὶ θυσίαι εἶναι τοῦ Ἀρχιεπισκοπικοῦ ὑπουργήματος ἡ κληρονομία. Τὰς ἰδίας αὐτάς βαθμίδας ἐπάτησαν μάρτυρες προκάτοχοι διὰ νὰ ὑψωθῶσιν εἰς ἀγχόνην, δι' αὐτῶν ἄλλοι ἐβάδισαν εἰς γῆν ἐξορίας καὶ δι' αὐτῶν ἄλλοι προώρως κατῆλθον εἰς τόν τάφον. Τοιαύτη τοῦ ὑπουργήματος ἡ φύσις».

Τό Παγκόσμιο καὶ εἰδικότερα τό Πανελλήνιο θά ὑποκλίνεται πάντοτε ταπεινά μπροστά στή σεβάσμια μορφή τοῦ μεγάλου μας Ἡγέτη. Τό δέ χριστεπώνυμο πλήρωμα στήν Κύπρο καὶ στήν Ἀνατολική Ἀφρική θερμά καὶ εὐλαβικά θά ὑποψάλλει:

Τοῦ ἀοιδίου Ἀρχιεπισκόπου
καὶ Ἐθνάρχῃ Μακαρίου τοῦ Γ'
ᾧ εἶναι ἡ μνήμη αἰώνια καὶ ἀλησμόνητη!